

აჭარის განთავისუფლება
ქართულ პერიოდულ პრესაში
(„დროებისა“ და „ივერიის“ მასალების მიხედვით)
THE ISSUE OF LIBERATION
OF ADJARA IN GEORGIAN PERIODICAL PRESS
(ACCORDING TO THE MATERIALS
OF 'DROEBA' AND 'IVERIA')

ოთარ გოგოლიშვილი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ბათუმი, საქართველო

Otar Gogolishvili
Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia

ABSTRACT

This small part of ancient Tao endured three hundred years of bloodshed to preserve the Georgian language immaculately. The tragedy, which began in the 16th century, unfolded after the Fall of Constantinople, as the resurgent Ottoman Empire expanded its conquests into Transcaucasia. By the 1580s and 1590s, the Ottomans had seized control of Samtskhe-Saatabago, one-third of Georgia, including Adjara. In Saatabago, they waged a relentless campaign against the Georgian socio-political system and culture, imposing Ottoman rule and initiating a process of national degradation.

The invaders regarded the adoption of Islam as the primary requirement for assimilation, sparing no effort to achieve this goal. Listing the various methods of suffering would take us far afield, as they were not crucial to the spread of Islam. Instead, economic factors played a more significant role in its introduction. Despite the terror and bloody regime, the Georgian people refused to be intimidated or relinquish their Christian faith. Z. Chichinadze interviewed inhabitants of Adjara, recording their stories and legends regarding the introduction of Islam in Dgvani and Kobuleti.

საკვანძო სიტყვები: XIX საუკუნის ქართული პრესა („დროება“, „ივერია“), თურქეთისაგან აჭარის განთავისუფლების საკითხი.

Keywords: The Georgian press of the 19th century ('Droeba', 'Iveria'), the issue of liberation of Adjara from Turkey.

შესავალი

სამასი სისხლიანი წელი გამოიარა ძველი ტაოს ამ პატარა ნაწილმა, რომ შეუბღალავად მოეტანა ძმებთან ქართული ენა. სამასწლიანი ტრაგედია XVI საუკუნეში დაიწყო. ბიზანტიის დაცემის შემდეგ კიდევ უფრო გაძლიერებული ოსმალეთი ამიერკავკასიის დასაპყრობად მოიწეოდა. კერძოდ, 80-90-იან წლებში ოსმალებმა შეძლეს დაეპყროთ სამცხე-საათაბაგო, საქართველოს ერთი მესამედი. აჭარაც დაპყრობილ ტერიტორიებში მოექცა. ოსმალებმა საათაბაგოში „სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადეს ქართულ სოციალურ-პოლიტიკურ წყობილებასა და კულტურას, იგი ოსმალურით შეცვალეს და ეროვნული გადაგვარების გზით წაიყვანეს“ (ნარკვევები 1975: 9). დამპყრობლებს ასიმილაციის პირველ პირობად მუსლიმანური რელიგიის დანერგვა მიაჩნდათ. ისინი არაფერს ერიდებოდნენ ამის მისაღწევად. ტანჯვა-წამების ხერხების ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა და მათ არც ჰქონდა გადაწყვეტი მნიშვნელობა ისლამის დანერგვაში. ისლამის დანერგვა უფრო ეკონომიკურმა ფაქტორმა გადაწყვიტა. ტერორმა და სისხლიანმა რეჟიმმა ვერ დააშინა და ვერ გატეხა ქართველი ხალხი, ისინი არ თმობდნენ ქრისტიანულ რელიგიას. ზაქარია ჭიჭინაძეს აჭარაში ადგილობრივი მცხოვრებლებისაგან ჩაუწერია გადმოცემები და ლეგენდები, თუ როგორ ხდებოდა ქობულეთის გამუსლიმანება. ყველგან სისხლისა და ცრემლების ზღვა იდგა. თურქები აჩნაგებდნენ და სპობდნენ ყველაფერს. სულხან-საბა ორბელიანი თავის „მოგზაურობა ევროპაში“ წერდა: „სადაც თათარს მიუღწევია, იქ ღვთის ნათელი აღარ დამდგარა, ისარს გაუოხრებია. ნეტავი ნახოთ და ვინც ნახავთ ჩემს სიძარტლეს მაშინ შეიტყობთ“. თურქებმა საქართველოს ამ ნაწილისა და კონსტანტინოპოლის ალებით გადაღობეს სახმელეთო და საზღვაო გზა აზიასა და ევროპას შორის. „ამ დიდ სავაჭრო-სატრანსპორტო გზაზე მდებარე სახელმწიფოს ცხოვრება ჩაკვდა, სასტიკმა და ველურმა „ოსმალომ“ გაავერანა და გააპარტახა დაპყრობილ ხალხთა კულტურა“ (მაისურაძე 1943: 3). ქართველების ერთი ნაწილი დაპყრობილ მხარეებში ვერ ურიგდებოდა ოსმალთა ძალადობას, საქართველოს სხვა კუთხეებში სახლდებოდნენ და ცდილობდნენ თან წარეტანათ და გადაერჩინათ საეკლესიო სარიტუალო ნივთები. საინტერესოა, რომ სწორედ ამ გზით მოხვდა აჭარა-მესხეთის საზღვარზე მდგარი ზარზმის მონასტრის ხატი შემოქმედში. „მას ჟამსა შინა, ოდეს პატიოსანი და დიდი საათაბაგო საქრისტიანო უსჯულოთაგან და უღმრთოთა აგარიანთა მიერ განირყუნა, იწყო მოკლებად ჰსჯულმან ჩვენმან და აღორძინებად ჰსჯულმან მაჰმადისამან, მაშინ ჟამსა საათაბაგოს ურწმუნოთა და ბილწთა თათართაგან განირყმნა ზარზმის საყდარი, მონასტერი მოიშალა და მოოხრდა და აიშალა ზარზმის ხატი შენი ძლიერი მთა გორსა განბრწყინებული. აქ გურიას ჩამოასვენეს ვითარცა ექსორია ქმნილი“ (ბაქრაძე 1987: 12).

მართლაც, ძნელად გადასატანი იყო ის ბარბაროსული ხერხები, რომლებსაც თურქები იყენებდნენ ისლამის დასანერგად. აჭარაში ერთ-ერთი სოფლის მკვიდრთ უბრძანეს ადიდებული მდინარის, რომელიც ქვებს მოაგორებდა, გადაცურვა, ვინც მდინარეს გადაცურავს, ქრისტიანად დავტოვებთო. სტიქიასთან ბრძოლაში დაიღუპა თითქმის მთელი სოფელი. ილია მაისურაძეს მოჰყავს პ. ზედგინიძის მონათხრობი: „როცა თათრებდნენ ქართველებს, გადახურებულ თასს ადებდნენ თავზე. თუკი ქართველობას

უარყოფდა, მაშინ მოაცილებდნენ, თუ არა, უნდა გაეძლო, ან მომკვდარიყო” (მაისურაძე 1943: 13). რა თქმა უნდა, ასეთი რამ ფიზიკური განადგურებით ემუქრებოდა მოსახლეობას და იძულებული გახდნენ ოფიციალურად მიეღოთ მაჰმადიანობა, მაგრამ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეს მაინც არ იყო გადაწყვეტი. აქ დიდი როლი ითამაშა ოსმალურმა მიწისმფლობელობის წესმა. მიწისმფლობელი მხოლოდ მხედარი შეიძლებოდა ყოფილიყო, მხედარი კი მხოლოდ მუსლიმანია. ფეოდალთა უმრავლესობა მიწის შენარჩუნების მიზნით იძულებული ხდებოდა დაეტოვებინა მამა-პაპათა რჯული. გლეხობაც იძულებული იყო მათ მიჰყოლოდა, რადგანაც ისინი ამ მიწით ირჩენდნენ თავს, თუმცა ისინი უფრო დიდხანს უწევდნენ წინააღმდეგობას. „მჩაგვრელთა ხელი ტრადიციულ ქართულ ოჯახს, მის ოდინდელ სიწმინდეს, მორალსაც სწვდა. მან შებღალა წმინდათა წმინდად მიჩნეული ქართველი ქალის მანდილი, მან ფეხქვეშ გათელა ქმრისა და შვილის, ცოლისა და დედის ბუნებრივი და საზოგადოებრივი უფლებები. მოთარეშენი შეურაცხყოფდნენ ქმარს და რძალს, მასობრივად იტაცებდნენ და ტყვეთა ბაზარზე უსულგულოდ ჰყიდდნენ”. ოჯახის, ცოლისა და დედის შეურაცხყოფა კიდევ ერთ-ერთი იმ მიზეზთაგანი იყო, რამაც მაჰმადიანური რელიგიის დამკვიდრება გამოიწვია აჭარასა და მესხეთში. მუსლიმობას ჯერ მხოლოდ ფორმალურად აღიარებდნენ, სახლში ჩუმად მაინც ქრისტიანულ წეს-ჩვეულებებს ასრულებდნენ, თუმცა, ქრისტიანული სამყაროსგან იზოლირების გამო, მომდევნო თაობებმა თანდათან დაივიწყეს მამაპაპური რჯული, მაგრამ ჩვენს ხალხს ჰქონდა კიდევ ერთი დიდი რელიგია – ქართული ენა, რომელიც სისხლთან ერთად მოძრაობდა ქართველი კაცის ძარღვებში და აღწევდა მის სულსა და გულში. სისხლიანმა რეჟიმმა, გაუთავებელმა თარეშმა ოდესღაც ეკონომიკურად დაწინაურებული მხარე გაავერანა. ქედა და შუახევი ვენახის მხარე იყო ოსმალთა გამოჩენამდე, შემდეგ ყურძენი გაიჩეხა და აი, აგერ ახლა, რამდენიმე ათეული წლის წინ დაიწყეს მისი ხელახალი გაშენება. ასეც უნდა მომხდარიყო. რა შეეძლო უძველესი კულტურის მატარებელ ხალხს ესწავლა ოსმალთაგან, თუ არა მხოლოდ ძველის დავიწყება. აჭარა სამასი წლის განმავლობაში სრულად იზოლირებული იყო საქართველოსაგან. მხოლოდ აჭარა-გურიის საზღვრისპირა მოსახლეობას ჰქონდა კონტაქტი.

დედასაქართველო ამ დროს დიდ გასაჭირში იყო. მცირერიცხოვანი ქართველი ხალხი ორ ფრონტზე იბრძოდა, ორ გველეშაპს ებრძოდა – აღმოსავლეთით ირანს, დასავლეთით კი ოსმალეთს. ოსმალებთან ბრძოლა კიდევ უფრო გაჭირდა, რადგან მათ დაპყრობილი ქართული ტერიტორიები საქართველოზე თავდასხმის პლაცდარმად აქციეს. XVI-XVIII საუკუნეები საქართველოს ისტორიაში უიმედო, მაგრამ გმირული ბრძოლების საუკუნეებია. ცალკეულ გამარჯვებებს არ შეეძლო შვება მოეტანა საქართველოსთვის. მიზანთროპ შაჰ-აბასს ვერ მოუღბო გული ქართულმა სისხლმა, მის ძარღვებში რომ ჩქეფდა. ორასი ათასი კაცი აყარა კახეთიდან და ირანში გადაასახლა. საქართველო სისხლისგან იცლებოდა, აღსასრული ახლოვდებოდა, ერთ-ერთი გზა ხსნისა ჩრდილოეთით ჩანდა მხოლოდ. მანამდეც იყო ცდები რუსეთთან კონტაქტისა, მაგრამ აქედან კონტაქტის გარდა არაფერი გამოვიდა. საქართველოს პრაქტიკული დახმარება სჭირდებოდა: ჯარი და ფული. შემდეგ დასავლეთ ევროპასთან

შეეცადნენ კავშირის გაბმას. სულხან-საბამ მოიარა „ფრანცია“ და რომი – კვლავ უშედეგოდ. შემდეგ ერეკლე მეორემ სცადა კათოლიკე მისიონერების საშუალებით ევროპისგან დახმარების მიღება. მან მათი საშუალებით წერილი გაუგზავნა ვენეციის სენატსა და ავსტრიის იმპერატორს. მისიონერი ადრე გარდაიცვალა და წერილს ადრესატამდე არ მიუღწევია. XVIII საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში ერეკლე რუსეთისკენ გადაიხარა. მან დაამყარა კონტაქტი რუსეთის იმპერატორთან. იგი ითხოვდა რუსეთის ორი პოლკა მუდმივად ყოფილიყო საქართველოში. რუსეთმა განიხილა ერეკლეს წინადადება, მათ ჩამოაყალიბეს ხელშეკრულების საბოლოო ტექსტი. 1783 წლის 24 ივლისს გეორგიევსკის ციხე-სიმაგრეში ტრაქტატს ხელი მოაწერეს ქართლ-კახეთის მხრიდან თავადმა იოანე მუხრანბატონმა და გარსევან ჭავჭავაძემ, რუსეთის მხრიდან – პავლე პოტიომკინმა. ხელშეკრულების ტექსტი შედგებოდა პრეამბულის, 13 ძირითადი და 4 სეპარატიული მუხლისაგან. მას დართული ჰქონდა ტექსტი ფიცისა, რომელიც ერეკლე მეფეს უნდა მიეღო რუსეთის იმპერატორის ერთგულების ნიშნად. 1784 წლის 24 იანვარს ხელშეკრულება თბილისში რატიფიცირებულ იქნა.

1783 წლის აქტით ქართველი პატრიოტები შეეცადნენ რუსეთის იმპერიისგან მიეღოთ ქართული სახელმწიფოებრიობის დაცვისა და შენარჩუნების იურიდიული გარანტია, უზრუნველყოთ ქვეყნის უშიშროება გარეშე მტრების შემოსევებისაგან. რუსეთის იმპერიამ კი აღნიშნული აქტით დიდი გამარჯვება მოიპოვა ამიერკავკასიაში. მან უომრად გადალახა კავკასიონის მთაგრეხილი და მის სამხრეთით უაღრესად ხელსაყრელი პლაცდარმი მიიღო. რუსეთმა მხოლოდ ორი ბატალიონი გამოგზავნა საქართველოში, რომელთაც არავითარი ცვლილების შეტანა არ შეეძლოთ საქართველოს მდგომარეობაში. როცა 1785 წელს ავართა ხანი ომარი დაესხა თავს, კახეთის ბატალიონმა არავითარი დახმარება არ გაუწია ერეკლე მეფეს. ერეკლე მეტი ჯარისკაცის გამოგზავნას ითხოვდა, მაგრამ გენერალი პოტიომკინი „მთლიანად გაფუჭებულ“ გზებს იმიზეზებდა. ოსმალო მაინც შეშფოთებული იყო რუსული ბატალიონების გამო და ყველაფერს ცდილობდა, ოღონდაც არ შემოეშვათ რუსები ამიერკავკასიაში. 1787 წელს, განჯაზე ერთობლივი ლაშქრობის შემდეგ, რუსთა ჯარმა მიიღო ბრძანება დაეტოვებინა საქართველო. ამ მონაკვეთში რუსეთის იმპერიას სურდა ოსმალეთთან ომის აცილება და მათ საქართველოზე ანაზღაურა მიატოვებ. პოტიომკინი ჯარების გაყვანას ასე ხსნიდა: „საქართველოში რუსთა ჯარების ყოფნამ მდგომარეობა გააუარესა და მისი გაყვანით მდგომარეობა გაუმჯობესდება“. რთული ვითარება დაუდგა საქართველოს 1795 წელს, როცა ირანის შაჰი ალა-მახმად-ხანი შემოესია. კრწანისის ველზე 5 000 მეომრით 75 წლის ერეკლე მეფე შეება სპარსთა 35 000 ლაშქარს. მოკავშირეებმა კვლავ დაარღვიეს 1783 წლის ტრაქტატი.

ქართველებმა დიდი გმირობა გამოიჩინეს. ამ ომში ერეკლეს ჯარის დიდი ნაწილი გაწყდა, მაგრამ სპარსელებმა სამჯერ მეტი – 13 ათასი კაცი დაკარგეს. იმავე წლის 11 სექტემბერს თბილისის კარები გაუღეს მოღალატეებმა სპარსელებს. თბილისი მერამდენეჯერ გახვია ცეცხლის ალში. თბილისის დაცვაში მოქალაქეებიც იღებდნენ მონაწილეობას. ორივე მხრიდან მის მისადგომებთან ოცი ათასი მოკლული და დაჭრილი ეყარა მიწაზე. ბევრი გვამი დაუმარხავი დარჩა, რასაც კიდევ ერთი მტერი შეჰყარა თბილისს – ეპიდემია.

ამ პერიოდში რუსეთში გამეფდა პავლე I. ის აგრძელებდა ურთიერთობას საქართველოსთან, მაგრამ რუსეთის ჯარების რიცხვი მაინც არ გაზრდილა. 1797 წელს საქართველოს კიდევ ერთხელ ააოხრებდა ცვედანი შაჰი, მის მონას „სადეყ გურჯს“ – მცხეთელ ანდრიას რომ არ მოეკლა. საქართველო კი წლითიწლობით დაქვეითებისკენ მიდიოდა. საუკუნის მიწურულს ქართლ-კახეთში 200 ათას სულს ითვლიდნენ. მალე ერთი დიდი უბედურება კიდევ ეწვია ქართველ ხალხს: 1798 წლის 11 იანვარს გარდაიცვალა გმირი მეფე ერეკლე II. მას შემდეგ გამეფდა მისი ავადმყოფი ვაჟი, რომელსაც სამიოდე წელი უნდა ემეფა კიდევ. ამ დროისათვის რუსეთის ლაშქრის რიცხვი გაიზარდა საქართველოში. გაერთიანებულმა რუსულ-ქართულმა ლაშქარმა დაამარცხა ხანი ომარი და საქართველოში მშვიდობამ დაისადგურა. 1800 წლის 28 დეკემბერს გარდაიცვალა გიორგი მეფე. რუსეთის იმპერატორმა მცხვე ისარგებლა ამით და 1801 წლის 18 იანვარს პეტერბურგში გამოქვეყნდა მანიფესტი, რომლის ძალითაც ქართლ-კახეთი რუსეთის გუბერნიად გამოცხადდა. მალე იმპერატორი პავლეც გარდაიცვალა და ამ მანიფესტის გამოქვეყნება ვერ მოხერხდა. „მეფის რუსეთის მთავრობა და ისტორიოგრაფია თავს არ ზოგავდნენ, რომ რამენაირად შეენილბათ დამპყრობლური პოლიტიკა და მოემეზნათ „გარეგნულად საპატიო მიზეზი“ ისედაც ვრცელი იმპერიის გაფართოებისათვის“ (ბიბლიოგრაფია 1941: 34).

1801 წლის 19 აპრილს გენერალ კნორინგს დაევალა „გაერკვია“, შემღებდა თუ არა ქართლ-კახეთის სამეფო დამოუკიდებლად არსებობა. ამის გამოქვეყნებისას კნორინგს უნდა გაეთვალისწინებინა, რომ ქვეყანას ინარჩუნებდნენ არა რუსეთის იმპერიის ინტერესებისათვის, არამედ ქართველი ხალხის მშვიდობიანობისა და უშიშროებისათვის. ეს შემდეგს ნიშნავდა: „ყოველგვარ დაპყრობად ტერიტორიისა, ყოველგვარ ძალადობას, ყოველგვარ ჩაგვრას ცარიზმი ახორციელებდა მხოლოდ განათლების, ლიბერალიზმის, ხალხთა განთავისუფლების ნიშნით“. 1801 წლის 12 სექტემბერს იმპერატორმა ალექსანდრემ გამოაქვეყნა მანიფესტი, რომლის საფუძველზე ქართლ-კახეთი რუსეთის გუბერნიად გამოცხადდა. ალექსანდრე პირველის მანიფესტს საქართველო პროტესტით შეხვდა, რასაც რეპრესიებით უპასუხეს. ეს იმაზე მიგვანიშნებს, რომ სამეფოს გაუქმებას პირველივე დღიდანვე შეუდგა ქართველი ხალხი განმათავისუფლებელ მოძრაობას, რომელიც სულ უფრო და უფრო ვითარდებოდა. „ქართველები საგარეო და საშინაო ამბოხებათა ქარიშხალში გახვეული ხალხია“ – წერდა 1803 წელს რუსეთის მთავარსარდალი ციციანოვი.

მიუხედავად ამისა, მაინც მშვიდობა დამკვიდრდა საქართველოში. XIX საუკუნის 40-50-იანი წლებისთვის მთელი საქართველო მიიერთა რუსეთმა. დაიწყო ეკონომიკური და კულტურული აღმავლობა. გამოჩნდა მთელი რიგი ნიჭიერი მწერლებისა და პოეტებისა. ქართველები სასწავლებლად მიემგზავრებოდნენ პეტერბურგსა და მოსკოვში. განვითარდა ვაჭრობა, გაშენდა ქალაქები. 1828-29 წლებში რუსეთ-თურქეთის კიდევ ერთი ომი დაიწყო. ამ ომში ქართულ მოხალისეთა ლაშქრობაც იღებდა მონაწილეობას, რამეთუ ჯარი ახალციხის, მესხეთის დასახსნელად მიემართებოდა. მალე ქართველმა ხალხმა პირველი დიდი გამარჯვება იხეიმა – მესხეთი და ფოთი დაუბრუნდა დედასამშობლოს. ამან კიდევ უფრო გამოაცოცხლა ქართველთა ეროვნული თვითშეგნება და სწორედ ამ პერიოდში იწყება

ფიქრი, დადიანის ზრუნვა „ოსმალის საქართველოს“ სხვა ნაწილების დასახსნელად. 1856 წელს ყირიმის ომის დროს გაჩნდა იმედი ოსმალის საქართველოს დასახსნელად, მაგრამ ამ ომმა ეს შედეგი ვერ მოიტანა.

XIX საუკუნის დასაწყისში დიდი გამოცოცხლება იგრძნო საკუთრივ „ოსმალეთის საქართველოში“. სელიმ ხიმშიაშვილის – ახალციხის ფაშის მეთაურობით იწყება ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალი ტალღა სამხრეთ საქართველოში. სელიმი რუსეთთან ცდილობდა კავშირის დამყარებას. იგი ავითარებდა და ქმნიდა კიდეც ხელსაყრელ ვითარებას რუსეთის ჯარების შესასვლელად აჭარაში, მაგრამ ბიუროკრატმა მოხელეებმა ვერ გამოიჩინეს გამბედაობა. სელიმი თვითონ შეუდგა შეიარაღებულ ბრძოლას, რაც აჯანყებულთა მარცხით დასრულდა ხიხანის ციხესთან. სელიმი დაატყვევეს და 1815 წელს თავი მოჰკვეთეს. არც მის შთამომავლებს შეურცხვენიათ თავი – ქორ-ხუსეინ ხიმშიაშვილი, სელიმის შვილიშვილი, რომელიც ასევე დაიღუპა თავისუფლებისათვის ბრძოლაში. იმ დროისათვის, როცა 1844 წლის აჯანყება დაიწყო ქედაში, მესხეთი უკვე საქართველოსთან იყო შემოერთებული და აჭარლები სულ მთლად მარტო იყვნენ დარჩენილი მტრების ხელში, მაგრამ არც თუ ისე მარტო (ახვლედიანი 1960: 21).

ქართველი ინტელიგენცია – მწერლები, პოეტები, ჟურნალისტები თუ ისტორიკოსები – „ოსმალეთის საქართველოზე“ ფიქრობდნენ და, როგორც მერე გამოჩნდა, ქართველ ხალხსაც ახსოვდა ტყვეობაში დაკარგული ძმა.

მეთოდოლოგია

საკითხის დამუშავებისას გამოვიყენეთ აღწერის, კრიტიკული ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები. დავამუშავეთ და აღწერეთ ქართულ პერიოდულ გამოცემებში, კერძოდ, „დროებას“ და „ივერიაში“ XIX საუკუნის 70-იან წლებში დაბეჭდილი მასალები, რომლებიც „ოსმალის საქართველოსაგან“ აჭარის განთავისუფლების საკითხს შეეხებოდა; გავანალიზეთ აღნიშნულ გაზეთებში გამოქვეყნებული ცნობები, ქართველი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების (ილია ჭავჭავაძის, სერგეი მესხის, რაფიელ ერისთავის, დ. მიქელაძის, ჯანაშვილის...) წერილები, ფელეტონები... სტატიაში ნაჩვენებია ქართული საზოგადოების დამოკიდებულება „ოსმალეთის“ ქართველებზე და ანტიოსმალური განწყობილება.

მსჯელობა

ქართულმა პერიოდულმა გამოცემებმა მნიშვნელოვან როლი შეასრულეს ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. XIX საუკუნის პრესის ფურცლებზე ქვეყნდებოდა საინტერესო სტატიები სხვადასხვა თემატიკაზე, მათ შორის ეროვნულ საკითხებზე. მე-19 საუკუნის 20-იან წლებში დაიწყო გარკვეული კულტურული აღმავლობა და 1799 წელს წამოყენებული იდეა იოანე ბაგრატიონისა – ქართული გაზეთის დაარებაზე მხოლოდ 1819 წლის 8 მარტს განხორციელდა. „საქართველოს გაზეთი“ – ასე ერქვა პირველ ქართულ გაზეთს. მერე სხვა გაზეთებიც გამოჩნდნენ: „თბილისის უწყებანი“, რომელიც საქართველოში პირველი რუსული გაზეთის – „ტბილისკოე ვედომოსტის“ ქართულ ვარიანტს წარმოადგენდა. „თბილისის უწყებანის“ დამატების სახით სოლომონ დოდაშვილმა გამოსცა 5 ნომერი ჟურნალისა – „სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“. ქართულ კალენდარს გამოსცემდა პლატონ იოსელიანი. 50-იან წლებში

გიორგი ერისთავმა დააარსა „ცისკარი“, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჟურნალს არ ჰქონდა გარკვეული მიმართულება, რადგან მას პოლიტიკური წერილების გამოქვეყნება ეკრძალებოდა.

1857 წელს ივანე კერესელიძის მეთაურობით განახლდა „ცისკარის“ გამოცემა და სწორედ ამ ჟურნალის მეორე რედაქტორს მისცემს პირველ ინტერვიუს აჭარელთაგან შერიფ ხიმშიაშვილი მოსალოდნელი რუსეთ-თურქეთის ომის შესახებ: „ღმერთმა ჰქნას, რომ მალე დაიწყოს ომი, მე მზად ვარ, რომ მაშინვე ჩემი ქვეყანა ქართველ შვილებს შევეუერთო და როგორც ყოფილა საქართველო, დღეის შემდეგაც ისე გახდეს“ (ახვლედიანი 1960: 78).

„ცისკარმა“, მიუხედავად კონსერვატიზმისა და ლიბერალიზმისა, დიდი როლი შეასრულა რუსული და ევროპული განმანათლებელი იდეების გავრცელებაში და ეს გასაკვირიც არაა, რადგან ჟურნალში თანამშრომლობდნენ: გ. თუმანიშვილი, ლ. არდაზიანი, დ. ბაქრაძე, რაფ. ერისთავი, დ. ჭონქაძე, ან. ფურცელაძე, ალ. ჭავჭავაძე, ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი და სხვანი. 1863 წელს ილიას მეთაურობით გამოდის გაზეთი „საქართველოს მოამბე“. აქაც ბევრი საზოგადო მოღვაწე თანამშრომლობდა: დ. ყიფიანი, გ. წერეთელი და სხვები. მაგრამ 12 ნოემბრის გამოცემის შემდეგ ჟურნალმა შეწყვიტა არსებობა უსახსრობის გამო. მიუხედავად იმისა, რომ ჟურნალის გამოცემა მოკლე ვადაში შეწყდა, მან დიდი გავლენა მოახდინა ქართული დემოკრატიული პრესის, ლიტერატურისა და აზროვნების განვითარებაზე.

„საქართველოს მოამბის“ უახლესი მემკვიდრე დროის მიხედვით იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სოციალურ-დემოკრატიული მიმდინარეობის გაზეთი **„დროება“** (1866-1885). მისი პირველი რედაქტორი იყო გიორგი წერეთელი. 1869-1883 წლებში „დროებას“ სერგეი მესხი რედაქტორობდა. 1877 წლიდან გამოდის ილიას რედაქტორობით **„ახალი თაობანი“, „ივერია“**.

გაზეთები „დროება“ და „ივერია“ წარმოადგენდა ერთ პროგრესულ ფრონტს. სწორედ ამ ორ პერიოდულ ორგანოსთანაა დაკავშირებული აჭარაზე, კერძოდ, „ოსმალის საქართველოზე“ გამოქვეყნებული მასალები. სტატიაში განვიხილავთ გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდილ მასალებს 1872-1878 წლებში, აგრეთვე გაზეთ „ივერიაში“ 1877-78 წლებში გამოქვეყნებულ ზოგიერთ წერილს.

გაზეთები „დროება“ და „ივერია“ XIX საუკუნის II სახევის ქართული აზრის შესანიშნავ მატრიანედ დარჩა. საზოგადოებრივი აზრი აჭარის შემოერთების შესახებ პირველად მართლაც „დროებაში“ გამოქვეყნდა. ქართველი ისტორიკოსები, რომელთაც XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში რამე დაუწერიათ აჭარაზე, „დროებაში“ თანამშრომლობდნენ (ახვლედიანი 1960: 88).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ყირიმის ომის შემდეგ კიდევ უფრო გაძლიერდა ანტიოსმალური განწყობილება და მეტი სიმძაფრით ისმოდა საკითხი აჭარის შემოერთებაზე. ამიტომაც აჭარა ქართველ ისტორიკოსთა, არქეოლოგთა და ეთნოგრაფთა ყურადღების ცენტრში აღმოჩნდა. ამ მხრივ აღსანიშნავია **დიმიტრი ბაქრაძე** და მისი შესანიშნავი წიგნი „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურია-აჭარაში“, რასაც წინ უძღოდა შრომები: 1874 წელი – „გურიის, ჩურუქ-სუსა და აჭარის მოკლე მიმოხილვა, წინასწარი ანგარიში“. ყურადღება მიაქცევთ შრომა დაწერილია 1874 წელს

(დროება 1873, №7, 13 ივლისი): „ამ მოკლე ხანში უფ. დიმიტრი ბაქრაძე აჭარაში იგზავნება იქაური ძველი ეკლესიების და საზოგადოდ იმ საგნების გასასინჯად, რომელნიც ძველი დროიდან იქ დარჩენილა. იმედი გვაქვს, რომ არქეოლოგიურ მოგზაურობას ცოტადენი ცხოველი მნიშვნელობაც ექნება. აჭარაში ცხოვრობს ქართველი ხალხი, ქართული ენით მოლაპარაკე და ჩვენმა საზოგადოებამ გაგონითაც ძლივს იცის აჭარა რაა და აჭარლები ვინ არიან. მათი მდგომარეობის, აზრისა და ჩვეულებების გამოსახვა ჩვენი საზოგადოებისათვის გასაცნობლად მეტისმეტად სასარგებლო და სასიამოვნო საქმე იქნება, და ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ არქეოლოგიური სამარხების ძებნა უფ. ბაქრაძეს ამ მხარეს როდი დაავიწყებს“. წერილში ჩანს, რომ ქართველმა საზოგადოებამ „ოსმალეთის საქართველოზე“ ბევრი რამ არ იცის, გარდა არქეოლოგიურ სამაროვნებისა, ე.ი. იცის, რომ ეს მხარე ოდესღაც საქართველო იყო და იქ ქართული კულტურის ძეგლებია, მაგრამ „დროებას“ უფრო იქ მოსახლე ქართველი ხალხი აინტერესებს, მისი დღევანდელი და მომავალი ბედი. ეს წინ გადადგმული ნაბიჯია.

ამ მხრივ კიდევ უფრო საინტერესოა **დ. მიქელაძის** სტატია, რომელიც დაბეჭდილია რუბრიკაში „ფელეტონი“ სათაურით: „სურათი ოსმალთა საქართველოს ცხოვრებიდან“. წერილი პარიზიდანაა. იგი პირდაპირ საყვედურით იწყება: „დარწმუნებული ვარ, ბევრი საპატიო და დარბაისელი ადამიანი მოინახება ჩვენში, რომელსაც არც კი გაუცნია, რომ რამდენიმე ასი ათასი ქართველი კაცი, მისი ძმები ოსმალეთის ხელშია დღესაც, ჩვენს საზოგადოებაში იშვიათად შეხვდებით იმისთანა პირს რომელსაც შეეძლოს გითხრათ: რომელმა უბედურმა ისტორიულმა შემთხვევამ მოგვგლიჯა გულზედ ეგ ჩვენი ნათესავი ხალხი? როგორი ბედისა იყო ის შემდეგში და როგორ მდგომარეობაშია ახლა? აქაც იგივე კითხვა – რა ხდება დღეს იქ „ოსმალეთის საქართველოში“. აწმყოთი დაინტერესება, აი, ის მთავარი საკითხი, რომლის დასმასაც ცდილობს „დროება“ ამ სტატიებში. ზემოთ დასახელებულ ფელეტონში დ. მიქელაძე მოგვითხრობს, თუ როგორ შეხვდა „ოსმალთა საქართველოდან“ წასულ კაცს პარიზი და გადმოგვცემს მის მონათხრობს. მოხუცი თხრობას შემდეგი სიტყვებით იწყებს: თქვენ, ქართველები არც კი კითხულობთ ჩვენს ამბავს: არ იცით რა გაჭირვება გამოუვლია და ეხლაც, როგორ შევიწროებულია თქვენი ძმები, თქვენი ერთ-ხორცი და სისხლი. იქნება პირველად გესმის ჩემგან, რომ მათი გული თქვენის სიყვარულითა და ერთგულებით ძგერს ნიადაგ. თქვენ შეუძლებელია არ იცოდეთ, რომ ოსმალთა საქართველოს თქვენზედა აქვს სასოება და ცისქვეშეთში თქვენს გარდა არავის შესცქერის იმედათ. დიდებული და სამართლიანი განგება რათ ანებებს, რომ ჩვენი ბედი სამუდამოდ დააშოროს ერთმანეთს? რა დანიშნულება აქვს ჩვენ ხალხს კაცობრიობის წინაშე, რომ ის ნიადაგ დათხრეშილი და მონობასიც იქნეს? არა ეს შეუძლებელია! მე, რომ ის იმედი არ მამხნევებდეს, რომ არა მქონდეს ამდენ ხანს შეგიერთდებოდით და ძმურად ვიცხოვრებთ – იმედი რომ არა მქონდეს ამდენ ხანს თორმეტჯერ ჩავიდოდი სამარეში. საუკუნებით დაშორებული ძმები ისევ ჩავხვდებით ერთმანეთს ძმურის სიყვარულით და ჩვენს ცხოვრებას ერთი მაჯისცემა ექნება! ოსმალთა დიდი ხანი აღარ აქვს: დღეს არის თუ ხვალ, ეს სხვადასხვა ტომისაგან შევსებული სახელმწიფო უნდა დაინგრეს. აღსასრულის ჟამს მალე დაჰკრავს ზეციური ზარი. იქნება მე

ვერც მოვესწრო ამ ბედნიერ დღესა, მოვხუცდი.. მაგრამ გახსოვდეთ თქვენი ძმები შვილო...” რა სიტყვებია, ჯერ საყვედური მერე ამოდენა სითბო და, რაც მთავარი მოვლენაა, საოცრად რეალური განჭვრეტა. მოკლედ თხრობის ტონზე ეტყობა, რომ ასეთი მოხუცი რეალურად არ უნდა არსებულებო. ეს ქართველი ინტელიგენციის ჩივილია „ოსმალთა საქართველოს“ მცხოვრებლის პირით გამოთქმული, რადგან მკითხველს აჭარის უფრო ახლოს გასაცნობად ცოცხალი აჭარელი სჭირდება. ფსიქოლოგიურ ეჭვს იწვევს, რომ ეს ფელეტონი შეთხზულია და ასეთი შეხვედრა არ უნდა მომხდარიყო, რასაც მოხუცის შემდეგი ნაამბობი ადასტურებს: „ხოთქარის ფირმანით, ჩვენ ოსმალთა ქართველებს, მინიჭებული გვქონდა უფლება სანდო კაცებს ამორჩევისათვის ჩვენს შორის. ისინი ვალდებული იყვნენ ხალხის საჭიროებისათვის ეშუამდგომლათ მთავრობასთან, დაეცვათ მისი სარგებლობა“. ასეთმა რჩეულმა, ვიღაც ნომარ-ბეიმ უღალატა ქართველებს. მათ გადაწყვიტეს მის ნაცვლად სხვა აერჩიათ, რის უფლებაც მთავრობამ არ მისცა. ამის გარშემო მოუხდა კონფლიქტი მთავრობასთან და იძულებული იყო დაეტოვებინა სამშობლო. იგი უცხოეთში მიემგზავრება. „ჩემს სამშობლოში აღარ მიმესვლებოდა, ვიფიქრე: სხვაგან მაინც ვიბრძოლებ თავისუფლებისათვის, იქნებ ჩემს ქვეყანას ღვაწლად ჩამეთვალოს მეთქი... იტალიაში, საბერძნეთში, საფრანგეთში, ყველგან თავისუფლების ბაირაღის ქვეშ ვიდექ და მინდოდა შემეწირა ჩემი სიცოცხლე, იქნება ჩემი ქვეყნის უფრო ბედნიერ დღეს მოვესწრო და ამისათვის არ გამწირა ბედმა, ვინ იცის!”

ასეთი გმირის ვინაობა დ. მიქელაძემ არ გვაცნობა, „პარიჟიდან“ როგორ მოვიდა? როგორ გამორჩა? რა უბრალოდ, ეს ლიტერატურული ნუსხა, სწორედ ამიტომაა უსახელოდ გმირი მოხუცი, მწერლის მოგონილი, მაგრამ მაინც რეალური და სახელიც ცნობილია მისი „ოსმალთა საქართველო“.

აღსანიშნავია ასეთი ხასიათის წერილებიდან „ოსმალთა საქართველო“. ავტორი **სერგეი მესხია**, რომელიც გამოქვეყნდა 1875 წელს დროების 76-ე ნომერში რუბრიკით – საქართველო. ამ რუბრიკით ხშირად ქვეყნდებოდა ეკონომიკური თუ პოლიტიკური და კულტურული ხასიათის საჭირობოროტო სტატიები. ეს წერილი წარმოადგენს თავისებურ რეცენზიას ან ანალიზს გ. ყაზბეგის წიგნზე, რომელიც 1874 წელს დაიწერა აჭარა-გურიაში მოგზაურობის შემდეგ. სერგეი მესხი ისე თავგამოდებით ამტკიცებს აჭარლებისა და ოსმალთა საქართველოს სხვა მცხოვრებთა ქართველობას, თითქოსდა მას ოპონენტი უნდა ჰყოლოდა. ე.ი. იყვნენ ისეთებიც, ვისაც არ სჯეროდა მათი ქართველობა. „ერთი სიტყვით, მთელი ოსმალთა საქართველოს ხალხს ჯერ კიდევ ისევ ქართველი ხალხის ხასიათი აქვს, ქართველი ხალხის სული უდგია. სახე ნამდვილი ქართველისა აქვთ, ჩვეულება და ცხოვრება საქართველოსი. ხალხი თუმცა დიდი ხანია გამაჰმადიანებულია, მაგრამ ახლაც სასოებით დაიარებიან იქაურის ქართული ეკლესიის ნანგრევებში და შესაწირავი მიაქვთ. იმათ ახსოვთ, რომ ჩვენი თანამომძენი არიან, რომ ერთ დროს საზოგადო ისტორიული ცხოვრებით გვიცხოვრია, რომ ბედსა და უბედობის ქვეშ ვყოფილვარ, ერთი მეფეები გვყოლია, ერთი სარწმუნოება და ერთი ენა. ეს ყველა იმათ ახსოვთ იმათ იციან!”

უკვე მერამდენედ გაისმა „დროების“ სტატიებში, რომ ჩვენ არ ვიცით, ჩვენ უნდა ვიცოდეთ. მართლაც, ძნელი იყო ქართველ ხალხს დაწვრილებით სცოდნოდა, თუ რა ხდება „ოსმალთა საქართველოში“. ისინი სამასი წლის

განმავლობაში მოკლებულნი იყვნენ ძმებთან ერთობას. სწორედ ოსმალის საქართველოს გაცნობაა ამ სტატიის მიზანი. ამ საკითხს კიდევ არაერთი სტატია მიემდვნა „დროებაში“. მათ გარშემო ქვემოთ ვიმსჯელებთ. ს. მესხი აგრძელებს: „ვის ახსოვს ჩვენში, რომ ჩვენ გვერდით, აქვე მთებს გადაღმა ორას ათასამდე ქართველი ცხოვრობს, რომ ჩვენ ერთი ქვეყნის შვილნი, ძმები ვართ, რომ იმათ ძალდატანებით სარწმუნოება შეუცვლიათ და სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან?“

ან თუ ახსოვს ვინმეს, ვინ ცდილობს, რომ ჩვენ შორის ისტორიულ ვითარებათა წყალობით გაწყვეტილი კავშირი და იმათი მდგომარეობა გაეცნო და აგრეთვე გაეცნო ჩვენი თავი ჩვენი მოქმედებისათვის“ (მესხი 1963: 45).

ს. მესხი ცდილობს დააინტერესოს ქართველი მკითხველი აჭარლებით, ცდილობს კონტაქტი გააბას ძმებს შორის. სტატიის ბოლოს იგი მკითხველებს მოუწოდებს: „ჩვენი გაზეთის რედაქცია დიდის მადლობით მიიღებს ყოველ მცირე ცნობას, რომელიც იმ ჩვენ მოძმეებს შეეხება. სიამოვნებით დაბეჭდავს „დროებაში“. გაზეთს ჯერ-ჯერობით მხოლოდ ამ საშუალებით შეუძლია დაეხმაროს ამ საქმეს“.

მართლაც, ასეთმა მოწოდებამ შედეგი გამოიღო. წერილები რედაქციაში მოდიოდა. სანამ ამ წერილებს განვიხილავდეთ, მინდა გაგაცნოთ „დროების“ კორესპონდენცია, რომელიც სერგეი მესხის ხსენებულ წერილამდე დაიბეჭდა „დროებაში“. ეს წერილი მაგალითია იმისა, რასაც ს. მესხი მოითხოვდა მკითხველისაგან. წერილი დაბეჭდილია 1875 წლის მე-9 ნომერში. მისი ავტორია კონსტანტინე გეგიაძე ოზურგეთიდან. წერილი აკაკის ლექსის კუპლეტით იხსნება:

„ვით სპილო არ მწამს სპილო და
თუ არ ექნება ხორთუმი,
ისე კავკაზი კავკაზათ,
თუ არ იქნება ბათუმი“.

ჩვენ გურულებს, მწარედ გვაგონდება ის უბედური შემთხვევა, რომ ჩვენ დიდი ხანია მოვაკლდით ერთობას იმ გურულებთან, რომელნიც დღეს ოსმალეთის ქვეშევრდომნი არიან და შეადგენენ აჭარის, ქობულეთის და ლაზისტანის მცხოვრებლებს“ (მესხი 1963: 78).

სტატიის ავტორი ცდილობს მოშალოს ტომობრივი და სარწმუნოებრივი ზღვარი „ოსმალეთის გურულებსა“ და ისე გურულებს შორის და კიდევ ერთხელ აგრძნობინებს მკითხველს, რომ ჩვენ ერთი სისხლი და ერთი ხორცი ვართ. უკვე პირდაპირ აყენებდნენ საკითხს: ჩვენ დაკარგული ძმების, ოსმალთა გურულების ხელახლა დაბრუნება შეგვიძლია... ავტორი მზადაა საომრად და წერილიც მეომრული სულისკვეთებითაა გაჟღერებული. ავტორი განაგრძობს: „ვისურვით და რომ ოდესმე მკლავის ძალაც საჭირო დარჩებოდეს ამ წმინდა ნატვრის სისრულეში მოსაყვანად, მაშინაც დავამტკიცებდით, რომ ჩვენ მათთვის მზად ვართ ყველა შენიშვნებისათვის“.

მართლაც, გურულებმა თავისი სიტყვა შეასრულეს. გაზეთი „დროება“ იტყობინება, რომ შორაპნის მაზრაში ყოველ ას გლეხზე ორი რუსეთ-თურქეთის ომში უნდა წასულიყო, მსურველები ათჯერ მეტი აღმოჩნდა. განსაკუთრებული ხალისით მიდიოდნენ ლაშქარში გურულები. ეს გასაკვირიც არ უნდა ყოფილიყო. ისტორიულ-ადმინისტრაციულ

ერთეულში, როგორც იყო გურიის სამთავრო, ბათუმი და ქობულეთიც შედიოდა. ასე რომ, ვის უნდა ცოდნოდა უკეთესად „ოსმალის ქართველების“ გასაჭირი, თუ არა ყველაზე ახლო მეზობელს, ღვიძლ ძმას. წერილებიც აჭარის ამბებზე გურიიდან მოდიოდა. აჭარლებიც ხშირად ჩადიოდნენ გურიაში, კერძოდ ოზურგეთში. ჩადიოდნენ არა მხოლოდ ქობულეთლები, არამედ ზემო აჭარიდანაც. ზაფხულობით მათი სამოვრები ესაზღვრებოდა ერთმანეთს. 1875 წლის „დროების“ 141-ე ნომერში დაიბეჭდა ფელეტონი რუბრიკით „აჭარლების საუბარი“. აქ მოთხრობილია სამი აჭარელის ამბავი, რომლებიც ოზურგეთში ჩავიდნენ – ერთი ხულოელი და ორი ღორჯომელი. გვარებიც მოყვანილია: ბერიძე, ირემაძე და კორინტელოლი (ალბათ კორინთელი). ისინი „ნაჩალნიკთან“ მივიდნენ საჩივრად, მეგრელებმა ჩვენი 4 კამეჩი წამოასხეს თავის ნახირთან ერთადო. „ნაჩალნიკი“ ვერ დაეხმარა მაშინ, მათი დახმარება ეკისრა ბათუმელ ხომერიკს. მან დაიარა მეგრელთა ჯოგები და ორი კამეჩი აპოვნინა აჭარლებს. ისინი დიდად მადლიერი წასულან.

1875 წელს „დროებაში“ დაიბეჭდა ფრიად საყურადღებო სტატია **რაფიელ ერისთავისა** – „ცნობანი ოსმალის საქართველოზე“. სტატიაში რაფიელ ერისთავი ჩამოთვლის „ოსმალის საქართველოს“ ტოპონიმებს და იქ გავრცელებულ გვარებს. სტატია შემდეგნაირადაა აგებული: ქობულეთის შემოგარენში გავრცელებული გვარები, შემდეგ ხინოში, დაბლა აგარაში, შუა ბათუმში, ლივანაში, არდანევაში, პარხალში, ჯანცაში და სხვაგან. შემდეგ იმავე რიგით იძლევა ტოპონიმებს და იქ შემორჩენილი ისტორიული ძეგლების მოკლე აღწერას. ეს უკვე დოკუმენტური მტკიცებაა, რომ აქ ჯერ ისევ ქართველები ცხოვრობენ და მათი გამაჰმადიანება სულ არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი თურქები არიან.

1875 წელს მნიშვნელოვანი ამბები მოხდა ოსმალეთის იმპერიაში – დამპყრობლების წინააღმდეგ აჯანყდნენ ბოსნიელები და ჰერცეგოვინელები. მალე მათ აჯანყებას შეუერთდნენ ბულგარელები, სერბიელები, ჩერნოგოვიელები, რის შედეგადაც მან მიიღო სლავი ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ომის ხასიათი. თურქეთის მთავრობამ აჭარლებს ჯარში წასვლა და აჯანყებულთა წინააღმდეგ გალაშქრება მოსთხოვა. უკმაყოფილო აჭარლები აჯანყდნენ. „დროება“ ხშირად ეხმაურებოდა აჭარლების აჯანყებას და პერიოდულად აქვეყნებდა წერილებს „ოსმალის საქართველოდან“. წერილების ერთი ნაწილის ავტორია გურული მორჩიანშვილი (ოზურგეთი, 31 აგვისტო): ოსმალეთის მთავრობამ, გასული აგვისტოს უკანასკნელ რიცხვებში ხონთქრის ფირმანით გამოუცხადა ხალხს, რომლის ძალით თხუთმეტი დღის განმავლობაში რედიფები (შინ გაშვებული ძველი სალდათები) უნდა შეეკრიბათ და საომრად გაეგზავნათ აჯანყებული ჰერცეგოვინასა და სხვა სლავური ხალხების დასამშვიდებლად.

ხალხმა უარი თქვა, მხოლოდ ადგილობრივ საზღვრებს დავიცავთო. მაშინ ოსმალთა ფაშას ბრძანება გაუცია ძალით გამოეყვანათ, ვინც წინააღმდეგობას გასწევს საზღვარი გადავწიოთო. „თუმცა ქობულეთის კაიმაკამი, ოსმან-ბეგი თავდგირიძე ძალიან ცდილობდა, რომ ეს ბრძანება მშვიდობიანად და მალდაუტანებლად აესრულებინა. მაგრამ წყენით არ გაუვიდა რა და შემდგომ ყირსარდლები (ქანდარმები) გაგზავნა სოფლებში“.

„სოფლებმა ახლოს არ მიუშვეს ჯარი და ზოგან თოფიც გავარდა, შეტაკებაში ერთი კაცი მოკლეს და სამი დაჭრეს, იძულებულნი იყვნენ სოფლებიდან ჯარი უკან დაებრუნებინათ“.

იმავე წლის „დროების“ 104-ე ნომერში რუბრიკით „დღიური“ ქვეყდება ცნობა „ოსმალის საქართველოდამ“ (ქობულეთიდან) არეულობის თაობაზე: პირველი ცნობის შემდეგ, საუბედუროდ, ჯერ არაფერი არ მოგვსვლია. ოზურგეთის გარდა ბათუმშიც გავგზავნეთ წიგნი ერთ იქაურ ჩვენი გაზეთის ხელმძღვრებთან და ვთხოვთ, რომ ყველაფერი დაწვრილებით შეგვატყობინოს, რაც მოხდება, ამნაირად იმედი გვაქვს, რომ იმ მოუთმენელ ინტერესსა და ცნობისმოყვარეობას, რომელიც თუ არა აქვს, უნდა ჰქონდეს, ამ შემთხვევაში ჩვენს საზოგადოებას, მალე დავაკმაყოფილებთ“.

ეს ცნობა იმითაა საყურადღებო რომ გაზეთ „დროების“ ხელისმძღვრები დაპყრობილ ტერიტორიაზე, ოსმალის საქართველოში, ბათუმში ჰყოლია. „დროებას“ ქობულეთელებიც კითხულობდნენ. 1875 წლის №109 „დროებაში“ დაიბეჭდა ქობულეთის მცხოვრებ ოსმან თამაზ-ოღლის კორესპონდენცია, სტატიაში მოთხრობილია სულთნის ჩინოვნიკების ბიუროკრატიზმსა და მომხვეჭელობაზე და საერთოდ უსამართლობაზე. ხშირად რუბრიკით „დღიური“ კორესპონდენციას ქობულეთიდან გვწერენ.

საინტერესო ამბავია მოთხრობილი „დროების“ №138-ში, 1875 წელს. ვიღაც როსაპოშვილს გაზეთი გამოუტანია, კითხვა კი არ იცოდნენ, ქალებს კი სცოდნიათ, მარა სახლიდან ვერ გამოვიდნენო, მერე გაუგზავნიათ კაცი გულო კაიკაციშვილთან და იმას წაუკითხავს გაზეთი მათთვის. გულო კაიკაციშვილს წერილიც გამოუქვეყნებია №143-ში, სათაურით „წერილი რედაქციას“. როგორც ზემოთ მოყვანილი მასალებიდან ირკვევა, „დროებას“ მოუხერხებია ნაწილობრივი კონტაქტი დაემყარებინა „ოსმალის საქართველოსთან“. ეს გაზეთის პრაქტიკული ნაბიჯი იყო განთავისუფლების საქმეში. საზოგადოებრივი აზრი კი უკვე თითქმის მზად იყო. ქობულეთელთა აჯანყებამ კიდევ უფრო დააინტერესა საზოგადოება. ისინი მოუთმენლად ელიან ცნობებს ქობულეთიდან და „დროებას“ არ უმტყუნებდა იმედს, აჯანყების ამბები დაწვრილებით ქვეყნდებოდა.

ამ სტატიებიდან ჩანს, რომ ოსმალებმა ვერ შეძლეს ჩაერთოთ აჭარელი გლეხები სხვა ხალხთა წინააღმდეგ ომში. ნელ-ნელა აჯანყების თემა იკლებს და უფრო აქტუალური ხდება წერილები, რომლებიც მოგვითხრობენ ოსმალო მოხელეების უსამართლობაზე. ამ ხანებში გამოქვეყნდა აგრეთვე ისტორიული სამეცნიერო მიმოხილვა ინგილო **ჯანაშვილისა** სათაურით „ოსმალო საქართველო 1323 წლიდან ვიდრე 1579 წლამდე“. გაზეთი იუწყებოდა აგრეთვე სხვადასხვა შემთხვევას აჭარელთა ცხოვრებიდან. მაგ., №130, 1875 წელი. ყურადღების ღირსია №120-ში, 1875 წელს გამოქვეყნებული ცნობა.

„აჭარის სოფელში სხალთას, ნური-ბეგ ხიმშიაშვილის სასახლეში შემდეგი ამბავი მოხდა. ნური ბეგის ვაჟი მურთუზა-ბეგი და რამოდენიმე ახლო მახლო სოფლების ადები იწვნენ ზემო სართულის ერთ ოთახში, მათ შორის ერთი იყო თათრის მოლა, რომელიც გათენებისას ადგა სალოცავად და გააღვიდა სხვებიც, იმ ოთახში მიმინარენი, როცა ყველანი ადგნენ, რომ ეს ვაჟი სისხლში სცურავდა. ის მკვდარი იყო. კარგად დახედეს, ნახეს, რომ ტყვია მოხვედროდა ერთ ყურში და მეორეში გავარდნილიყო. ეს ამბავი მით უფრო გასაკვირი შექმნილა იმათთვის, რომ ამდენ ხალხში არავის ტყვიის

ხმა არ გაუგონია. ამ საქმის თაობაზე ახალი გამოძიება არ დანიშნულა, წერს ჩვენი კორესპოდენტი, მაგრამ ჯერ ვერ გაიგეს რით”.

გამოძიეს ეს ამბავი თუ არა, სამწუხაროდ, ამაზე „დროება“ არაფერს გვეუბნება. ერთი წლის მანძილზე, 1875 წელს ყველაზე მეტი სტატია დაიბეჭდა „დროებაში“ ოსმალის საქართველოს შესახებ. 1876 წელს კი – მხოლოდ სამი, №71, №74, №92.

1877 წელს დაიწყო შერიგ-ბეგ ხიმშიაშვილის ნანატრი ომი და აჭარა დაუბრუნდა დედასამშობლოს. 1877-78 წლებში რუსეთ-თურქეთის ომზე „დროებაში“ გამოქვეყნდა 44 სტატია, 77 კორესპოდენცია, 667 დეპეშა თუ მიმოხილვა. „დროების“ ღვაწლი აჭარის განთავისუფლების საქმეში და საერთოდ სამასი წლის დაშორებულ ძმებთან შესახვედრად ფსიქოლოგიურ მომზადებაში შეუფასებელია. ასევე დიდი როლი ითამაშა შერიგმაც, მისი როლი შემდგომშიც განთავისუფლებულ აჭარაზე ზრუნვაში ორჯერ მეტია.

ილიას ახალი ორგანო „საქართველოს მოამბის“ შემდეგ გახლდათ „ივერია“. იგი 1877 წლის 1 იანვარს გამოვიდა და მაშინვე გვერდით ამოუდგა „დროებას“. „ივერიის“ გამოსვლის წელი ემთხვევა რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაწყების წელს, ამიტომაც „ივერიაში“ ცოტა მასალაა განთავსებული, შემოერთების შემდეგ კი – ძალიან ბევრი, თითქმის ყოველ მეორე ნომერში. ჩვენ კი მხოლოდ ომის დაწყებამდე გამოქვეყნებული სტატიებზე ვისაუბრებთ. გაზეთის მე-13 ნომრიდან იწყება პირველი სტატია აჭარაზე, მისი ავტორია პეტრე უმიკაშვილი, ცნობილი ქართველი მეცნიერი. „ოსმალის საქართველო“ – აჭარა, შავშეთი, ლივანა, კლარჯეთი, ტაოსკარი და კოლა, ჭანეთი, ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა“. მე-15, მე-18, მე-20, 21-ე, 23-ე და 44-ე ნომრები ეთმობა ამ სტატიებს.

უთუოდ მეტ ინტერესს იწვევს საქართველოს მამის – დიდი ილიას წერილი. ამ შესანიშნავ წერილში ილია ეხება ისტორიას, ერთობის ფაქტორის მნიშვნელობას ერის ცხოვრებაში და აღნიშნავს იმ განუყრელ კავშირს, რომელიც არსებობს „დედა-საქართველოსა და მისგან ხელოვნურად მოკვეთილს, მტრის მიერ მიტაცებულ ოსმალის საქართველოს შორის“ (ინგოროყვა 1963: 90).

ილია წერს: „ყოველი ერი თვისის ისტორიით სულდგმულობს, იგია საგანძე, საცა ერი პოულობს თავის სულის ღონეს, თვის ვინაობისათვის თვისებას... ერი, ერთის ღვაწლის დამდები, ერთს ისტორიულ უღელში ბმული, ერთად მებრძოლი, ერთსა და იმავე ჭირსა და ღებინში გამოტარებულ - ერთსულობით, ერთგულებით, ძლიერია. თუნდ დროთა ბრუნვას ერი განეყოს, დაერღვიოს, მაგრამ მაინც რღვეულთა შორის იდუმალი შემსჭვალობა, იდუმალი მიმზიდველობა იმდენად სუფევს, რომ სამყოფია ხოლმე ერთი რაიმე შემთხვევა, რათა იფეთქოს, იჭექოს დაძინებულ ისტორიამ და ერთსულობამ, ერთგულებამ, თვისი ძლიერი ფრთა გაშალოს. ამ დღეში ვართ ჩვენ და ოსმალეთის საქართველო”.

პავლე ინგოროყვას თქმით, ილიამ ამ წერილში დაგვანახა ისტორიული ერთობის ფაქტორის მნიშვნელობა ერის ცხოვრებაში. სტატიაში ფილოსოფიურადაა განხილული ისტორიული ერთობის მნიშვნელობა და შემდეგ პროფესიულად დანახული მომავალი ერთობა საქართველოსა და ოსმალის საქართველოსი (ინგოროყვა 1963: 121).

„ივერიას“ აჭარის განთავისუფლების საკითხზე სხვა მნიშვნელოვანი სტატიის გამოქვეყნება აღარ მოუხდა, დაიწყო ომი და უკვე გაზეთი

აქვეყნებდა ცნობებს რუსეთ-თურქეთის ომის შესახებ. ამ პერიოდში დაიბეჭდა 62 სტატია, 282 დეპეშა და სხვა სახის ინფორმაცია ფრონტის შესახებ (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია 1978: 148).

ქართველმა ხალხმა დიდი მსხვერპლი გაიღო ოსმალეთთან ომის დროს 1877-78 წლებში. სამწუხაროდ, სახაზინო პრესაში ქართველი ხალხის ღვაწლი მიჩქმალულ იქნა. ყველაფერი მხოლოდ რუსულ ძლევამოსილ არმიას მიეწერებოდა. მაშინ, როცა შორაპანის მაზრაში ყოველ ას გლეხზე ორი ომში უნდა წასულიყო, მსურველები ათჯერ მეტი გამოჩნდა – 21274 კაცი. მაგრამ „დროებას“ და „ივერიაში“ ჩანს ქართული სახალხო ლაშქრის საბრძოლო სულისკვეთება, განთავისუფლებისათვის დაღვრილი სისხლი. 1879 წლის იანვრის ნომერში ილია წერდა: „ნუთუ უსისხლოდ ჩვენ ბედი არას გვითმობს? – კითხულობს ილია. შემდგომშიც, მრავალი წლის მანძილზე იყვნენ „ივერია“ და ილია აჭარის ბედ-იღბლის განმკითხველნი (პაიჭაძე 1978: 88).

დასკვნები

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ უფრო „დროება“ მიმოვიხილეთ, რადგანაც იგი სხვა გაზეთებსა და ჟურნალებთან შედარებით მეტ ადგილს უთმობდა ოსმალთს საქართველოს. ის ფსიქოლოგიურ ზემოქმედებას ახდენდა საზოგადოებრივ აზრზე. გაზეთი მეთოდურად ცდილობდა ამას. ჯერ საყვედური, მერე – გაცნობა, ისტორიითა და დღევანდელით დაინტერესება, კონტაქტები ოსმალთს ქართველებთან და ბოლოს – რუსეთ-თურქეთის ომი, სადაც „დროების“ და მისი თანამშრომლების მიერ შემზადებული ქართული სახალხო ლაშქარი შიმის ზარს დასცემს ციხისძირსა და ხუცუბანთან ასკერებს. ოსმალთს ქართველებიც მზად აღმოჩნდნენ ძმებთან შესახვედრად. გაზეთის კორესპონდენტები იყვნენ საქვეყნოდ ცნობილი ოსმალთს ქართველები – დიდი პატრიოტები: გულო კაიკაციშვილი, თამაზ-ოღლი და სხვები, რომლებსაც დიდი წვლილი მიუძღვის ხალხის ოსმალთს წინააღმდეგ ამხედრებაში.

„დროებისა“ და „ივერიის“ ღვაწლი განუზომელია ოსმალთს საქართველოს განთავისუფლების საქმეში.

გამოყენებული ლიტერატურა

ახვლედიანი 1960: ახვლედიანი ხ., სამხრეთ საქართველოს ბიბლიოგრაფია. ბათუმი, 1960.

ბაქრაძე 1987: ბაქრაძე დ., არქეოლოგიური მოგზაურობა გურია-აჭარაში. თბილისი, 1987.

ბიბლიოგრაფია 1941: ქართული ჟურნალების და კრებულების ბიბლიოგრაფია, ნაკვეთი 2, თბილისი, 1941.

ინგოროყვა 1963: ინგოროყვა პ., თხზულებათა კრებული, I. თბილისი, 1963.

მაისურაძე 1943: მაისურაძე ი., მესხური ხალხური სიტყვიერება თურქ-დამპყრობთა ბარბაროსობაზე. თბილისი, 1943.

მესხი 1963: მესხი ს., თხზულებანი. თბილისი, 1963.

ნარკვევები 1975: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV. თბილისი, 1975.

პაიჭაძე 1978: პაიჭაძე გ. ქართული საზოგადოებრივი აზრი ოსმალთა ბატონობისაგან აჭარის განთავისუფლების შესახებ მე-19 ს-ის 70-იან წლებში. მაცნე, №3. თბილისი, 1978.

ქსე 1978: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. III. თბილისი, 1978.